

Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj – Uvjâ – Uvja toiminnan turvaaminen totuus- ja sovintokomission työn päättymisen jälkeen

Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj – Uvjâ – Uvja on perustettu vuonna 2022 tukemaan saamelaisten ja Suomen valtion välistä totuus- ja sovintokomissiotyötä. Komission työn tulee purkaa ja auttaa käsittelemään traumoja, joita saamelaiset niin kansana kuin yksilöinä kantavat ylisukupolvisesti. Psykososiaalinen tuki on olennainen osa saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin toteutumista.

Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj - Uvjâ - Uvjan toiminta perustuu valtioneuvoston kanslian ja Lapin hyvinvointialueen (aiemmin Lapin sairaanhoitopiiri) väliseen sopimukseen. Totuus- ja sovintokomission työhön ja totuus- ja sovintoprosessin edistämiseen on varattu määräraha valtioneuvoston kanslian pääluokan momentin 23.01.26 (Saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin edistäminen) määrärahasta. Yksikkö toimii määräaikaisena hankkeena, jonka sopimukset päättyvät saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn päättyttyä vuoden 2025 loppuun.

Yksikkö tarjoaa saamelaiskulttuurin mukaisia ja saamenkielisiä mielenterveyspalveluita matalla kynnyksellä – neuvoa, tukea ja kriisityötä omalla äidinkielellä (pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame, suomi). Saamelainen psykososiaalisen tuen yksikkö on perustettu ja kehitetty vastaamaan saamelaisten tarpeita. Yksikön toiminnassa on urauurtavasti kehitetty saamelaista mielenterveystyötä luomalla saamelaisille sopivia toiminta- ja palvelumalleja. Kehittämistyössä on vahvistettu yksikköön rekrytoituneen henkilöstön ammattitaitoa lisäkoulutuksin mm. erilaisista terapiamuodoista.

Saamelaiskäräjät on pitänyt tärkeänä, että psykososiaalisen tuen suunnittelu- ja kehittämistyössä huomioidaan sen käytettävyys myös totuus- ja sovintokomission työn päättymisen jälkeen. Saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita leimaavat katkonaisuus, sattumanvaraisuus ja hankemuotoisuus, jolloin saamelaisten luottamus palveluiden saatavuuteen kärsii. Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että Suomi valtiona vahvistaa saamelaisten luottamusta yhteiskunnan palveluihin.

Saamenkielisen ja saamelaiskulttuurinmukaisen psykososiaalisen tuen tarve ei rajoitu totuus- ja sovintokomission työn päättymiseen. Uvjj – Uvjâ – Uvja on ensimmäinen saamelaisten omista lähtökohdista perustettu sosiaali- ja terveyspalvelu Suomessa. Sen toiminta on osoittautunut tarpeelliseksi ja tuonut esiin myös aiemmin piilleitä palvelutarpeita. Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että kehitystyö ja lisäkoulutuksin hankittu osaaminen säilyy saamelaisväestön käytössä ja että saamelaiset voivat jatkossa luottaa palvelujärjestelmään. Uvjj – Uvjâ – Uvjan toiminnan päättymisen tarkoittaisi paluuta tilanteeseen, jossa saamelaisten mielenterveyspalvelut toteutuvat heikosti.

Pääministeri Orpon hallituksen ohjelman mukaan hallitus kiinnittää erityistä huomiota mielenterveysavun ja –palvelujen saatavuuteen. Mielenterveyspalveluiden saatavuutta on tarkoitus parantaa pikaisesti. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan hallitusohjelman kirjaukset tai valtioneuvoston periaatepäätös mielenterveyden edistämisestä eivät voi saamelaisväestön osalta toteutua, mikäli hallitus jättää varmistamatta saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikön toiminnan tulevaisuuden. Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö on keskeisessä roolissa myös useiden

lakisääteisten toimintamallien, kuten Terapiatakuun tai Välitä viljelijästä, kalastajasta ja poronhoitajasta, toteutumisessa saamelaisten osalta.

Saamelaiskäräjät ja Kolttien kyläkokous ovat tuoneet yksikön toiminnan jatkamista kannattavan kantansa valtioneuvoston kanslian tietoon keväällä 2023. Myös YK:n totuuden, oikeuden ja hyvityksen erityisraportoija Fabian Salvioli kiinnitti Suomen maavierailullaan huomiota psykososiaalisen tuen yksikön merkitykseen ja suositteli raportissaan, että se perustetaan pysyväksi, itsenäiseksi yksiköksi, jolla on riittävät taloudelliset ja henkilöresurssit. Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio on ensimmäisenä virallisena kannanottonaan ilmaissut, että saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikön toiminnan jatkuminen on turvattava myös totuus- ja sovintokomission työn päättymisen jälkeen. Saamelaiskäräjät pitää erittäin tärkeänä, että valtio osoittaa sitoumuksensa totuus- ja sovintokomission työhön aloittamalla valmistelun saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj - Uvjâ - Uvjan pysyvän perustan varmistamiseksi.

1. Uvjj – Uvjâ – Uvjan toiminnan turvaaminen vuonna 2026

Saamelaiskäräjät pitää erittäin kiireellisenä toimenä varmistaa saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikön toiminnan jatkuminen välittömästi saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn päättymisen jälkeen. Totuus- ja sovintokomission työn päättyessä alkaa komission loppuraportin ja sen esitysten käsittely Suomen valtion ja saamelaisten välillä. Raportti tulee mitä todennäköisimmin nostamaan esiin saamelaisyhteisölle kipeitä kokemuksia ja mahdollisesti myös asioita, joista ei ole aiemmin yhteisössä puhuttu. Saamelaisyhteisön valmiuksia käsitellä loppuraportin sisältöä on tuettava tarjoamalla saamenkielistä ja kulttuurinmukaista psykososiaalisen tuen palvelua.

Saamelaiskäräjät katsoo, että asian kiireellisyyden vuoksi yksinkertaisin ratkaisu palvelun turvaamiseksi välittömästi nykyisen sopimuksen päätyttyä, on jatkaa toimintaa nykyisellä rakenteella. Tämä edellyttää nykyisen sopimuksen jatkamista valtioneuvoston kanslian ja Lapin hyvinvointialueen välillä vähintään vuoden 2026 ajan sekä määrärahan korottamista siten, että sillä pystytään kattamaan toiminnasta aiheutuvat kulut.

Ratkaisu vuoden 2026 toiminnan turvaamiseksi on löydettävä mahdollisimman nopeasti, jotta varmistetaan saamelaisyhteisön luottamus palvelun jatkumiseen ja mahdollistetaan nykyisten työntekijöiden jatkaminen yksikön palveluksessa. Mikäli pysyvä ratkaisu osoittautuu mahdottomaksi löytää vuoden 2026 loppuun mennessä, on vastaavaa sopimus pohjaista erityisjärjestelyä jatkettava siihen asti, kunnes yksikön toiminta on saatettu pysyvälle perustalle.

2. Uvjj – Uvjâ – Uvjan toiminnan turvaaminen vuoden 2026 jälkeen

Saamelaiskäräjät katsoo, että tarve saamenkieliselle ja kulttuurinmukaiselle palvelulle ei poistu myöskään vuoden 2026 jälkeen. Erillisen psykososiaalisen tuen yksikön perustaminen totuus- ja sovintokomission työn ajaksi on perustunut siihen, ettei vastaavaa palvelua ole ollut tarjolla eikä olemassa oleva palvelujärjestelmä ole pystynyt saamelaisen psykososiaalisen tuen tarpeisiin vastaamaan. Tilanne saamenkielisten mielenterveyspalvelujen suhteen erikseen perustettua yksikköä lukuun ottamatta ei ole olennaisesti muuttunut vaan Uvjj – Uvjâ – Uvjan toiminnan päätyminen merkitsisi paluuta tilanteeseen, jossa palvelut ovat saatavilla heikosti tai ei lainkaan. Erityisen huolissaan Saamelaiskäräjät on koltan- ja inarinsaamenkielisten palvelujen toteutumisesta, mikäli yksikön toiminta päättyy.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen järjestäminen ja kehittäminen ilman korvamerkittyä rahoitusta on nähty haasteelliseksi. Lapin hyvinvointialue vastaa saamelaisten

kotiseutualueen sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisestä, mutta saamelaiset ovat hyvinvointialueella vähemmistössä eivätkä voi vaikuttaa palvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen riittävästi. Lakiin on kirjattu asiakkaan oikeus käyttää palveluita saamen kielellä, mutta siitä huolimatta palvelut toteutuvat edelleen heikosti ja sattumanvaraisesti. Lapin hyvinvointialue ei myöskään vastaa muiden hyvinvointialueiden alueilla asuvien saamelaisten palveluista. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikön siirtäminen Lapin hyvinvointialueen perustoimintaan ilman erillistä asemaa ja rahoitusta uhkasi johtaa siihen, ettei palvelu nykymuotoisena jatku vaan se säästötoimenpiteenä lakkautettaisiin tai vähintäänkin sen sisältöä karsittaisiin olennaisesti eikä palvelun kansallinen ulottuvuus toteutuisi.

Saamelaiskäräjät esittää, että Suomen valtio aloittaa kiireellisen valmistelun, jotta saamelaisille suunnattu psykososiaalinen tuki saadaan pysyväle perustalle siten, että nykyisen toimintamallin keskeiset periaatteet toteutuvat seuraavasti:

1. Psykososiaalinen tuki toteutuu saamelaiskulttuurin mukaisesti ja toiminnassa huomioidaan saamelaisten tarpeet.
2. Psykososiaalista tukea on tarjolla kaikilla kolmella Suomessa elävällä saamen kielellä sekä suomeksi.
3. Psykososiaalista tukea on tarjolla alueellisesti kattavasti niin saamelaisten kotiseutualueella kuin saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella.
4. Saamelaiset saavat psykososiaalista tukea niin perus- että erityistason palveluna.
5. Psykososiaalista tukea toteutetaan moniammatillisesti yksilön tarpeen mukaan.
6. Psykososiaalisen tuen tarjoaminen tapahtuu matalalla kynnyksellä ja sitä on mahdollista saada sekä yksilönä että kollektiivisesti.
7. Psykososiaalisen tuen toteuttamiseen on varattu riittävä ja kohdennettu resurssi, joka mahdollistaa sekä asiakastyön että osallistumisen saamelaisen mielenterveyden edistämistyöhön ja saamelaiskulttuuriin sovitettujen toimintamallien kehittämiseen.
8. Saamelaisten itsemääräämisoikeus ja osallisuus palvelun suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa varmistetaan.

Edellä olevien periaatteiden toteutumiseksi Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaisille suunnattu psykososiaalinen tuki toteutetaan tulevaisuudessa valtion sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalveluna, jolla on erillinen lainsäädäntö ja rahoitus. Laki saamelaisten psykososiaalisesta tuesta määritteli palvelun rahoitukseen, ohjaukseen, seurantaan, arviointiin ja toteuttamiseen liittyvät vastuut. Lainsäädäntö mahdollistaisi sen, että palvelun tuottajana voisi jatkossakin olla hyvinvointialue, jolloin palvelu olisi luontevana osana muuta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukokonaisuutta, mutta kuitenkin siten, että rahoitus palveluun olisi korvamerkitty ja palvelua olisi saatavilla valtakunnallisesti.

Hyväksytty Saamelaiskäräjien hallituksen kokouksessa 5.6.2025 (7/2025).